

Žlahtna konservativnost

(Zapis ob tržaških slovenskih berilih)

Konec leta 1993 je v Trstu izšla knjiga *Od realizma do moderne*, ki jo je založil in izdal Deželni šolski urad za Furlanijo — Julijsko krajino v Trstu.¹ V podnaslovu preberemo, da je ta antologija *Tretje slovensko berilo za višje razrede srednje šole*.² Pripravili sta jo profesorici Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec,³ opremil pa Klavdij Palčič. Isti avtorici sta že leta 1981 pripravili berilo z enakim naslovom, le da je bila tedaj knjiga trdo vezana, nova pa je broširana; na naslovni strani je obkrat reprodukcija naslovnice *Čaše opojnosti* (1899). Že bežna primerjava pokaže, da imamo zdaj v rokah dopolnjeno, predelano in razširjeno izdajo knjige iz leta 1981. Tedaj sta avtorici v naslovu zamejeno književno obdobje notranje delili v dve veliki poglavji: prvo je bilo naslovljeno Od romantike k realizmu, realizem in naturalizem, drugo pa Moderna. 1993. poteka

vse v enem samem nizu, kakor prvič pa se začenja s Trdino in sklene z Župančičem, vendar je v izdaji 1993 — in to je bistvena novost — uvrščena še cela vrsta odlomkov iz kritičnih in literarnozgodovinskih študij, od Ivana Prijatelja do Zdravca. Knjiga iz leta 1981 ima 477, ta iz leta 1993 pa kar 573 strani.

Posamezni pesniki in pisatelji so ob takem obsegu knjige lahko predstavljeni z dovolj reprezentativnimi izbori, ki v tem in onem spominjajo na izbore v posameznih generacijah povojnih srednješolskih beril v Sloveniji,⁴ tu in tam pa s posameznimi avtorji te izbore presegajo. Levstik je tako npr. predstavljen res temeljito: s svojo liriko, z verzificirano epiko, z umetnostno in neumetnostno prozo ter z verzi za mladino. V Sloveniji smo ga v primeri s tem hudo zreducirali, njegove otroške literature pa v berila za srednje šole praviloma nismo uvrščali. Sledi še

¹ Gre za knjigo, ki je dopolnjena izdaja iz niza antologij, nastalih v sedemdesetih letih za potrebe slovenskih višjih srednjih šol v Italiji. Izdaja jih Deželni šolski urad za Furlanijo-Julijsko krajino v Trstu, ki mu je naložena tudi skrb za manjšinsko šolo. Avtorji teh antologij so profesorji slavisti teh šol: Nada Pertot, Robert Petaros in Maks Šah, Lojzka Bratuž in Marija Pirjevec ter Marija Cenda. Skupaj je v štirih njihovih knjigah, namenjenih (zvečine) petim letom višjih srednjih šol, več kot 2200 strani izbranega slovenskega branja. Vsekakor vsega spoštovanja vreden in literarnovedno smiselno uresničen projekt. Prava škoda je, da teh knjig ni najti v knjigarnah, niti v Trstu in Gorici ne, ker po birokratski logiki knjiga, ki jo za potrebe manjšine v celoti založi kak državni organ, ne sme na trg. Isto velja tudi za Slovenijo: knjige Silva Faturja *Književnost*, učbenika za srednje šole z italijanskim učnim jezikom, Maribor 1990, tako nikoli ni bilo na trgu, celotna naklada je šla neposredno trem italijanskim srednjim šolam na Obali.

² Višje srednje šole v Italiji so isto kot naše srednje šole; vanje se lahko vpisujejo učenci, ki so končali petletno osnovno in triletno splošnoizobraževalno in obvezno nižjo srednjo šolo.

³ Lojzka Bratuž je pripravila Trdino, Levstika, Erjavca, Stritarja, Jurčiča, Gregorčiča, Aškerca, Govekarja, Kvedrovo in Župančiča, Marija Pirjevec pa Jenka, Kersnika, Tavčarja, Celestina, Mahniča, Ketteja, Murna in Cankarja.

⁴ Povojni pouk književnosti v slovenskih srednjih šolah so bistveno sooblikovale naslednje učne knjige, ki so izhajale tudi v številnih ponatisih: Slovenska književnost. Izbrana dela in odlomki. Prva knjiga, izbral in uredil Dušan Pirjevec s sodelovanjem Staneta Miheliča in Janka Kosa (Ljubljana 1961); Druga knjiga, izbrali in uredili Franček Bohanec, Marija Jamar in Janko Kos (Ljubljana 1965); Svetovna književnost, Izbrana dela in odlomki (Izbral in uredil Janko Kos s sodelovanjem Dušana Pirjevca in Staneta Miheliča, Prva knjiga, Ljubljana 1962); Druga knjiga (Ljubljana 1964); Slovensko berilo I, II, III, IV, uredili Franček Bohanec, Janko Kos, Boris Paternu in Franc Zdravec, IV. še Janko Jurančič, (Ljubljana 1971-1975); Vera Gregorčič, Slovensčina I, II, III (Književnost z berilom za ekonomske srednje šole, Ljubljana 1973-1975); Slovensčina IV. (Književnost z berilom za četrti razred ekonomske srednje šole za odrasle, Ljubljana 1978); Vera Gregorčič, Slovenski jezik (Berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo, v več snopičih, Ljubljana 1977-1979); Silvo Fatur, Književnost I, II + Vera Gregorčič, Delovni zvezek I, II (Maribor 1981 in 1982); Kolšek — Kos — Lah — Logar — Šimenc, Berilo 1, 2, 3, 4, Maribor.

Jurčič-Levstikov *Tugomer*, tako da je tu še dramatika.

Z lepim izborom triindvajsetih pesmi in z *Jeprškim učiteljem* je zastopan Jenko. Potem sta tu Erjavec in Stritar, ki sta v »osrednjih« slovenskih berilih odrinjena povsem ob rob, če že ne čezenj. Jurčič je predstavljen z odlomki iz petih besedil. Že pravo in posrečeno osebno antologijo pa ima s kar dvajsetimi pesmimi Simon Gregorčič. Naj jih zaradi aktualne obletnice njegovega rojstva naštejemo lepo po vrsti: *Moje gosli*, *Naša zvezda*, *Zjasni zvezde mu temne*, *Njega ni!*, *Narave svatba*, *Ti meni svetlo sonce ...!*, *Na bregu*, *Človeka nikar!*, *V celici*, *O nevihti*, *Moj črni plašč*, *Pastir*, *Soči*, *Na potujčeni zemlji*, *V pepelnični noči*, *Oljki*, *Predsmrtnice* (XVI. in XLIV.), *Confessiones*, *Objame naj me večni mir*.⁵ Aškerčevih pesmi je šestnajst.

Vmes so celostranske ilustracije, ki učinkujejo s svojo dokumentarno, večkrat pa tudi z estetsko vrednostjo; tako tudi v slogu obravnavanega časa izbrane vinjete. V prvem delu knjige so npr. prikazani: *Slovenski glasnik* (1858), *Klasje* (1866), *Ljubljanski zvon* (1881).

Kersnika predstavljajo kar tri kmetske slike v celoti in odlomka iz dveh romanov, pa še odlomek iz njegove ocene Aškerčevih *Balad in romanc* v *LZ* 1890. Tavčarjevih besedil je pet. Sledi odlomek iz znane Celestinove razprave *Naše obzorje* (1883) in — za osrednja berila vsaj v zadnjih petdesetih letih »neznano« besedilo *Naši realisti pa realizem*, v *Rimskem katoliku* (1890) ga je objavil Anton Mahnič, ki ga današnji povprečni slovenski izobraženec pozna kvečjemu kot hudega in oblastnega nasprotnika goriškega slavčka. Naturalizem predstavlja ali naj bi predstavljal Govekar in Kvederova. Morda je škoda, da tu ni še Lojza Kraigherja.

Vsako besedilo je opremljeno s kratko literarnovedno razlago, ki pogostoma vključuje še krajše citate z mnenji literarnih zgodovinarjev, kritikov in estetrov. Sledijo stvarne razlage manj znanih imen in pojmov ter viri in literatura, ki naj usmerijo uporabnike k relevantni starejši in novejši literaturi o obravnavanem avtorju oziroma delu. Daljši odlomki iz literarnovednih del pa se vključujejo kar v osnovno sestavo antolo-

gije. Ta plast se začne s Stritarjevim esejem o Prešernovih poezijah, z odlomki iz njegovih *Kritičnih pisem* in *Literarnih pogovorov*. Nadaljuje se z Jožeta Pogačnika *Stritarjevim literarnim nazorom* in z Jenkovim »malim človekom« iz knjige *Književnost mladoslovencev* Ivana Prijatelja. France Bernik je prispeval odlomek iz knjige *Študije o slovenski poeziji*, naslovljen *Muzikalnost v slovenski poeziji XIX. stoletja*, Anton Ocvirk odlomek iz razprave *Kersnikova pot v realizem*, Boris Paternu pa odlomek iz študije *Kersnikovo mesto v razvoju slovenskega romana*, ki beseduje o Kersnikovih romanesknih junakih. Na Tavčarja se nanašata odlomka iz *Obiskov*, znane knjige Izidorja Cankarja (njegove umetniške proze pa žal ni), in iz Marje Boršnikove *Pregleda slovenskega slovstva* (*Tavčarjevo književno delo*).

Izbor iz besedil štirih modernistov spremljajo kot celostranske ilustracije posnetki njihovih rokopisov. Pa znana in zmeraj lepa naslovnica Cankarjeve *Erotike* (1899).

Kettejevih je dvaindvajset besedil, med njimi odlomki iz dveh pisem Cankarju in tri besedila iz pesmi in proze za mladino. Juraj Martinovič je prispeval primerjavo med Kettejem in Prešernom. Murnovih besedil je štiriindvajset; sledi odlomek iz Prijateljevega eseya *Aleksandrov*, Vladimirja Foersterja z naslovom *Dekadence, nova literarna smer*, potem Izidorja Cankarja *Simbolizem v francoskem pesništvu* in Borisa Paternuja *Poetika slovenskega simbolizma*.

Cankarjevi pesmi *Iz moje samotne, grenke mladosti* sledita drobca iz bogate korespondence z Anico Lušinovo in Zofko Kveder, nato pa odlomek iz ocene Kettejevih poezij (1900). Sledi še kar dvajset besedil. Vire in literaturo o Cankarju predstavlja trintrideset enot. Potem sledijo daljši odlomki iz Ivana Prijatelja (*Domovina, glej umetnik!*), Izidorja Cankarja (*Kantor, Kralj na Betajnovi*), Josipa Vidmarja (*Umetnost — človeško dragocen čudež*), ki so ustrezno izvirmo ali pa funkcionalno na novo naslovljeni. Tu so z besedo o Cankarju še Franc Zadravec (*Ritem v slogu je važnejši od slovnice*), Božo Vodušek (*Za preureditev nazora o jeziku*), Anton Slodnjak (*Hiša Marije Pomočnice*) in Janko Kos (*Cankar in problem slovenskega romana*). Med

⁵ Navajam po kazalu, v berilu je razvrstitev v osrednjem delu drugačna, najbrž ustrežnejša.

osemindvajsetimi besedili Otona Župančiča je šest pesmi za mladino. O njegovem leposlovnem delu pa razpravljajo Izidor Cankar z odlomkom iz *Obiskov*, Josip Vidmar z odlomkom *Župančičeva domovinska lirika*, Zdravec pa z odlomkom iz razprave *Elementi slovenske moderne književnosti*, ki je naslovljen *Svoboda kot temeljni motiv Župančičeve lirike*.

Pravo antologijsko razkošje torej, posebej če to berilo primerjamo s sedanjimi srednješolskimi berili v Sloveniji. Ob dejstvu, da so vsa ta besedila vključena strokovno premišljeno in pretehtano, se človek ne more ubraniti misli, da je na tej podlagi mogoč prav poglobljen študij slovenske književnosti obravnavanega časa. Antologija je pravi vademecum po slovenski književnosti 19. stoletja in bi bila lahko temeljno gradivo in vodilo za študij na ljubljanski ali mariborski slavistiki. Da so izbori besedil tudi avtorski, se razume po sebi, in vsakdo izmed nas bi jih zaokrožil v kakšni nadrobnosti drugače, a po svoji temeljni usmeritvi so vsekakor obče sprejemljivi. — Ker pa gre za berilo, za šolsko antologijo, ki sicer ni učbenik v polnem pomenu besede, a so srednješolci vendarle njeni glavni naslovniki, se nehote vprašamo tudi po didaktični razsežnosti knjige. Iščemo vprašanja, nاپotte in naloge, ki naj usmerijo mladega človeka k samostojnejšemu vstopanju v svetove književnosti. Ob dejstvu, da je šolski čas za obravnavo ponujajočega se bogastva leposlovja povsod po svetu omejen, se vsiljuje še ugotovitev o odlični realizaciji zadeve v knjigi, vendar o nekako dvomljivi možnosti realizacije v šoli. V zvezi s tem pa tudi o smotnosti tako postavljenega projekta.

Nedvomno gre za lepo in bogato knjigo, ki spada na sleherno knjižno polico v zamejski in osrednji in zdomski Sloveniji. Koliko in kako pa jo je moč didaktično izrabiti kot učbenik, je vsekakor vprašanje. Sodoben učbenik ima namreč pri pouku književnosti (v teoriji in marsikje tudi že v praksi) dovolj razvidno vlogo: njegova naloga je mladega človeka učiti in vzgajati za samostojno komuniciranje z literarnimi besedili. In sodobna književna didaktika ve, da tega smotra ni mogoče uresničevati že s tem, da otroku ali mladostniku samo ponudimo

v branje besedila, ki so po prepričanju literarne vede najpomembnejša, umetniško ali po kakem drugem merilu naj močnejša. Mladega bralca je treba in ga je mogoče navajati na to le z aktivnimi metodami dela v šoli, pri književnem pouku predvsem z metodologijo šolske interpretacije⁶ in t.i. problemskega pouka. Tega ne more uspešno opravljati učitelj, profesor sam, če ni ustrezno oborožen s književno didaktiko in če pouk ni ustrezno opremljen. Pouk književnosti v šoli ima namreč nekaj trdih omejitev. Če tu omenimo samo dve, bi bilo treba najprej podčrtati problem recepcijskih zmožnosti dijakov za obravnavana književna dela, tudi njihove motiviranosti za delo s knjigo, potem pa vsaj še eno zelo pragmatično reč, to je omejenost šolskega časa za usmerjeno problemsko vstopanje v sesetavo leposlovnih besedil. Učbenik mora učitelju in učencu, profesorju in dijaku olajšati in sploh omogočiti dejavnejše in s tem čedalje bolj poglobljeno delo, tako da snov razčlenjuje z ustreznim didaktičnim instrumentarijem, se pravi z ustreznim spraševanjem po problemih, z nalogami, ki zahtevajo dijakovo angažiranost v iskanju odgovorov, in s tem v odkrivanju sveta leposlovnih besedil. Sodobni učbenik, pravijo didaktiki, bodi predvsem scenarij, ki ga zmoreta in morata učenc in učitelj uresničevati in uresničiti s skupnimi močmi. Takih lastnosti pa obravnavana knjiga žal nima. Zato se ob vsem njenem bogastvu kar ponuja naslov tega sestavka, kakor je zapisan.

Vsekakor je treba pripisati, da smo v osrednji Sloveniji po vojni, kar zadeva berila in učbenike, nihali iz ene skrajnosti v drugo. Aktualno vprašanje, ali je bolje imeti berilo z več besedili, čeprav se jih v šoli ni in se jih ne bo mogoče v didaktičnem smislu niti dotakniti, ali pa učbenik s strogim izborom odlomkov, ki pa bodo vsestransko didaktično obdelani, je še odprto. So učbeniki s strogo izbranimi besedili, ki pa bodo obdelana tako, da bodo omogočala interpretacijski in problemski pristop in samostojnejše delo dijakov (seveda ob ustreznem učiteljevem usmerjanju in modernem organiziranju dela), boljše rešitev kot široke in strokovno premišljene šolske antologije? Vprašanje bi kazalo raziskati empirično. Med praktiki je mogoče

⁶ Primerjaj: Boža Krakar-Vogel, Didaktična struktura in uporabna načela pouka književnosti; v: Književnost v prvem letniku srednje šole. Priročnik za učitelja. Ljubljana 1993.

slišati glasove za prvo eno in za drugo. Pa se nemara tako ponuja rešitev: antologija/berilo s širšim izborom, ob tem pa še didaktično premišljen učbenik, nekakšen priročnik za dijaka, ki naj navaja na samostojno in aktivno komunikacijo z leposlovnimi besedili. To pa je v Sloveniji nemara ena od osrednjih, a vse prej ko lahkkih nalog sedanje preнове pouka književnosti v srednji šoli, ki je in kot je zastavljena pri Uradu za šolstvo. Dokumentacija o tem je za zdaj dostopna strokovni javnosti v dveh publikacijah — v Katalogu znanja iz slovenskega jezika in književnosti za maturo in zaključne izpite na štiriletnih srednjih šolah ter v priročniku za učitelje (Književnost v prvem letniku srednje šole). Oboje je izšlo 1993. leta.

Silvo Fatur

Zavod Republike Slovenije za šolstvo, OE Koper

A naj za konec še enkrat zapišem pobudo, ki sem jo že zapisal lanske jeseni.⁷ Ker je problem učbenikov književnosti (in ne le književnosti) vseslovenski, nam je potreben premišljen in dolgoročnejši načrt, ki naj združi vse potencialne pisce (ki nikakor niso doma le v osrednji Sloveniji) in vsa sredstva v osrednji Sloveniji in v zamejstvu (v Italiji in Avstriji). Tak načrt bi mogel in moral preseči stanje zadnjih petdesetih let in ponuditi slovenski šoli doma in na tujem iste ali enake učbenike, tudi alternativne, strokovno korektne, po slogu evropske, a tudi jezikovno domišljene in izpiljene, po duhu slovenske. Slovenija bi se mogla skoznje pokazati notranje strnjena, čeprav odprta v vse smeri.

⁷ Silvo Fatur: Kdo se bo lotil pomembnega vseslovenskega projekta. Slovenski učbeniki in slovenski kulturni prostor. Šolski razgledi št. 17, Ljubljana 25. oktober 1993.